

Nauczyciel i Szkoła 2018/2, nr 66
ISSN 1426-9899, e-ISSN 2544-6223
DOI: 10.14632/NiS.2018.66.107

Bogdan Urbanek

Społeczna Akademia Nauk w Łodzi

Od czego zależą sukcesy szkolne uczniów? (praca z uczniami zdolnymi)

What Determines the Student's School Success?

STRESZCZENIE

Naturalną cechą nauczyciela z wyobraźnią powinna być twórczość, kreatywność. Szkoła XXI wieku powinna stać otworem przed takimi pedagogami, bowiem tylko oni będą w stanie zaspokoić oczekiwania uczestników procesu kształcenia. Tylko tacy nauczyciele mogą dokonać zmian w polskiej edukacji, wprowadzając innowacyjne metody nauczania. Praca z uczniem zdolnym stawia przed takimi nauczycielami określone wymagania, przede wszystkim powinni umieć te zdolności rozpoznawać, właściwie je oceniać i propagować. Nauczyciele powinni traktować rodziców jako najbliższych im sojuszników. Muszą także być przygotowani na opinie własnego środowiska, nie zawsze przychylnie szkolnym eksperymentom, których inicjatorami są twórczy nauczyciele.

SUMMARY

A natural feature of an imaginative teacher should be creativity, because, in the school of the 21st century, only such teachers shall be able to meet the expectations of participants in the learning process. Only such teachers can change the Polish education, introducing innovative teaching methods. Working with gifted students is a challenge for the teachers as they have to learn how to recognize student's talents, how to assess and promote them. Teachers should treat the parents of their students as their closest allies. They also need to be prepared for the opinion of their environment, which sometimes does not approve of school experiments initiated by creative teachers.

Translated by Jakub Molczun

SŁOWA KLUCZOWE

nauczyciel innowator, postawy twórcze, jakość kształcenia, uczeń zdolny

KEYWORDS

teacher-innovator, creative attitudes, standard of teaching, a gifted student

Wprowadzenie

Tytułowe pytanie pozornie wydaje się być oczywistością starą jak szkoła. Można by na nie odpowiedzieć bardzo prosto – że zależą od nauczycielskich kompetencji. Niemniej nauczyciel nauczycielowi nierówny. Nauczyciel z wyobraźnią, a jedynie o takim myślimy, to nauczyciel kreatywny, a zatem – pobudzający ciekawość poznawczą, stymulujący uczniów do myślenia i poszukiwania, pomagający odkrywać talenty i drzemiący w nich potencjał. Skoro termin „kreatywność” tożsamy jest poniekąd z eksperymentowaniem, wymyślaniem, tworzeniem czegoś nowego, to niemalże tożsamą definicyjnie kategorią czy pojęciem będzie – twórczość. Tak więc twórczy nauczyciel, będący animatorem rozwoju intelektualnego i osobowościowego ucznia, w sposób oczywisty zbliży te pojęcia, ponieważ zarówno w jednym, jak i drugim przypadku chodzi o jego (nauczyciela) zdolność do generowania nowych, wartościowych metod działania¹. Zawód nauczyciela właściwie od zawsze był uważany za twórczy, ale dopiero od niedawna zaczęto jakby lansować potrzebę twórczego nauczyciela. Nauczyciel twórczy, kreatywny charakteryzuje się dużą pomysłowością; jest spostrzegawczy, odchodzi od utartych przez lata w szkolnej rzeczywistości wzorów i wzorców. Potrafi twórczo korzystać z wiedzy, systematycznie ujmować problemy, dostrzegać związki zachodzące pomiędzy różnymi rzeczami, wydarzeniami, zjawiskami i procesami oraz relacjami występującymi między pedagogiką i dyscyplinami, które z nią współdziałają. Umie przygotować młodych ludzi do pokonywania trudności, które towarzyszą w osiągnięciu twórczych celów². Cechami twórczego nauczyciela będą zatem pomysłowość, nowatorstwo pedagogiczne, otwartość na pomysły innych. Nie może on być schematyczny czy sformalizowany, powinien przekraczać utarte schematy szkolnego myślenia i działania. Nauczyciel kreatywny, twórczy powinien także mieć świadomość, że w zamian doświadczać będzie nie tylko dobrego samopoczucia wynikającego z zauważalnych postępów, sukcesów, muszą go czasami trapić wątpliwości, niepokoje, nawet i niewiara w sens tego, co robi³.

Uczeń zdolny – jak go rozpoznać i jak go oceniać?

To też wydaje się w tych rozważaniach istotne, uczeń zdolny to uczeń kreatywny, jednak uczniowska kreatywność musi (powinna) napotkać na podobną w wydaniu nauczyciela, dopiero wówczas edukację zmierzającą do sukcesu

¹ K.J. Szmidt, *Pedagogika twórczości*, Gdańsk 2012, s. 14.

² K. Denek, *Dekada twórczej nauczycielskiej ofensywy*, [w:] *Twórczość-Kreatywność-Nauczyciel*, red. L. Pawelski, B. Urbanek, Szczecinek 2014, s. 17.

³ B. Śliwerski, *Edukacja autorska*, Kraków 2008, s. 27.

będziemy postrzegać jako zamierzone i oczekiwane przekraczanie wszelkich schematów w szkolnym myśleniu i działaniu. O uczniach zdolnych mówimy, myśląc o tych, którzy przejawiają wysoki poziom zdolności ogólnych (inteligencji) bądź posiadających jakąś zdolność specjalną w sferze działalności umysłowej. Są to uczniowie dociekliwi, twórczy, podejmujący różnorodne zadania oraz posiadający wiele własnych pomysłów rozwiązania danego problemu. Podstawowe cechy ucznia zdolnego to:

- szczególne (wysokie) osiągnięcia w nauce, połączone na ogół ze zdolnościami do ich uzyskiwania;
- wysoki poziom zdolności ogólnych (inteligencja) i specjalnych (uzdolnienia);
- ukształtowana (silna) motywacja do zajmowania się interesującą go dziedziną wiedzy;
- wytrwałość w dążeniu do celu, samodzielność, umiejętność argumentowania racji;
- krytyczność, a jednocześnie poczucie własnej wartości.

Nauczyciel twórczy, kreatywny, a tylko taki powinien pracować z uczniami zdolnymi, nie dzieli swego czasu od – do, poświęca go zarówno na nauczanie, jak i uczenie się (siebie). Permanentnie uczy się, poszukuje, eksperymentuje, musi z tego powodu pozostawić sobie czas na przygotowanie się do zajęć ze swoimi zdolnymi, kreatywnymi uczniami. To są owe edukacyjne naczynia połączone, swoiste sprzężenie zwrotne⁴. Zatem nauczycielowi z wyobraźnią zawsze będzie zależało na stworzeniu takiego wizerunku (swojego), aby uczniowie dostrzegli w nim człowieka godnego zaufania, który wszystkich traktuje jednakowo, będzie wrażliwy na oryginalność ich wypowiedzi, potrafi każdego wysłuchać. Warto zatem podejmować twórcze działania, które poprowadzą do unowocześniania i ciągłego doskonalenia procesu nauczania, tworzenia programów autorskich, poszukiwania nowatorskich usprawnień procesu dydaktycznego. Tylko twórcze działanie nauczycieli daje gwarancje wysokiego poziomu kształcenia, a nowe niekonwencjonalne działania aktywizujące uczniów procentują oczekiwanymi wartościami dydaktycznymi i wychowawczymi.

Nauczyciel, pracując z uczniami zdolnymi, powinien uczyć ich niezależności, chronić przed myśleniem konwencjonalnym, przekonywać, że mają prawo do wyrażania własnych opinii. Nie każda lekcyjna analiza literacka musi kończyć się tak, jak widzi, odbiera czy zaplanował ją nauczyciel polonista, a wręcz klasycznym na to przykładem jest interpretacja utworów poetyckich. W pracy z uczniem zdolnym szczególnie istotne wydaje się to, by nauczyciel:

- znając ucznia i jego możliwości, indywidualizował proces edukacyjny;
- stosował zróżnicowane metody dydaktyczne, szczególnie metody aktywizujące;

⁴ B. Urbanek, *Metodyczne aspekty kształcenia*, Szczecin 2013, s. 21.

- budował uczniowską wiedzę w oparciu o środki dydaktyczne i źródła informacji;
- wprowadzał i angażował uczniów do pracy grupowej i indywidualnej;
- wspomagał rozwój motywacji, rozbudzał zainteresowania;
- współpracował ze środowiskiem i domem rodzinnym ucznia.

Uczeń zdolny, twórczy, posiadający zdolność kreatywnego myślenia i działania także podlega – co oczywiste – szkolnej ocenie. Z niedawnych doświadczeń nauczyciela metodyka języka polskiego wiem⁵, że w szkołach funkcjonuje dziś wiele wewnątrzszkolnych, a także wewnątrzprzedmiotowych systemów oceniania (WSO). Dają one szkołom możliwość opracowania najbardziej odpowiadających jej kryteriów oceny i kompetencji ucznia, także tego najbardziej uzdolnionego. Jednak ich wielość nie zawsze ma przełożenie na ich oczekiwaną jakość. Zdaniem zarówno teoretyków, jak i praktyków, przytrafiające się błędy w ocenianiu szkolnym stają się najważniejszym i – niestety – pogłębiającym się problemem dydaktycznym współczesnej szkoły. Nietrudno sobie wyobrazić ich skutki w sytuacji, gdy wiadomo, że celem oceniania osiągnięć uczniów jest sformułowanie opinii o poziomie ich osiągnięć czy też uzyskanie informacji mogącej przyczynić się do lepszej, skuteczniejszej pracy ucznia i nauczyciela⁶.

Dla analitycznych potrzeb niniejszych rozważań – wewnątrzszkolnego procesu oceniania osiągnięć uczniów zdolnych w edukacji szkolnej – warto wyodrębnić sumującą i wspierającą ocenę ich postępów w nauce. Pierwszą z nich wystawia się na progach edukacyjnych. Zawiera ona diagnozę wiedzy i umiejętności uczniów. Natomiast ocena wspierająca, poza wyrażeniem adekwatności wiedzy uczniów, informuje ich, w jaki sposób powinni wspierać swój rozwój. Daje zatem wskazówki do dalszej pracy, pomaga w uzyskiwaniu oczekiwanych osiągnięć⁷. Pamiętajmy jednak, że sprawdzanie i ocenianie osiągnięć szkolnych uczniów zdolnych (choć oczywiście nie tylko) stanowi nieodłączny element procesu dydaktyczno-wychowawczego i nie sprowadza się wyłącznie do badania skuteczności kształcenia. Ważne jest również dlatego, ponieważ umożliwia monitorowanie postępów ucznia w nauce i zmian zachodzących w jego rozwoju pod wpływem nauczania. Pozwala także wspomagać ucznia w zdobywaniu wiedzy, wykrywać jego potencjał twórczy, intelektualny oraz zaprojektować dalszą drogę kształcenia. W związku z tym – ocenianie nie może i nie powinno być związane z obiegowym zazwyczaj jego rozumieniem, czyli wystawianiem oceny w postaci cyfrowej, ale także z jakościową ewaluacją⁸.

⁵ W latach 2002–2006 autor pracował jako doradca metodyczny przedmiotów humanistycznych w Miejskim Zakładzie Doskonalenia Nauczycieli Obsługi Szkół i Przedszkoli w Szczecinku.

⁶ K. Stróżyński, *Ocenianie szkolne dzisiaj – poradnik dla nauczycieli*, Warszawa 2003, s. 48.

⁷ K. Denek, *Nauczyciel. Między ideałem a codziennością*, Poznań 2012, s. 170.

⁸ K. Żuchelkowska, M. Gładyszewska, *Ocena opisowa w opinii rodziców uczniów klas młodszych*, [w:] *Ewaluacja i innowacje w edukacji. Samoocena i ocena w kształceniu i wychowaniu*, red. J. Grzesiak, Kalisz–Konin 2009, s. 289.

Częstym błędem w ocenianiu jest schematyzm, polegający na ustaleniu pewnego ograniczonego zakresu wymagań, np. ilość przytoczonych argumentów czy też dwóch, trzech źródeł literackich, a nawet sugerowana objętość pracy pisemnej itp. Niestety, klasycznym wręcz przykładem prowadzącym do tak rozumianego schematyzmu w ocenianiu, są zewnętrznie sprawdziany czy egzaminy, które obowiązują uczniów kończących szkoły podstawowe czy gimnazja. Kolejnym błędem jest powierzchowność oceny, na którą bardzo często wpływ wywiera nasz subiektywizm, mający swe źródło w nauczycielskim nastroju, odczuciu, stosunku do ucznia, nawet i chwili. Nauczyciel preferujący podejście behawiorystyczne do nauczania i oceniania będzie raczej oceniał wiedzę faktograficzną, podręcznikową, nie zaś nabyte przez ucznia umiejętności. Choć można byłoby wymienić jeszcze niejednego nauczycielski błąd popełniany podczas wystawiania ocen, warto się jednak zastanowić – jak powinniśmy oceniać, by tych błędów unikać? Uważam, że nade wszystko należałoby zgodzić się z tezą, że bardzo istotną rolę odgrywa tu nauczycielski obiektywizm wobec ucznia⁹. Mówiąc wprost – ocena nie powinna być „nauczycielską bronią” ciągle nakierowaną wobec ucznia, wywołującą nieustanne uczucie strachu. A zatem nie celem samym w sobie, lecz – informacją, motywacją, zachętą.

Nie traćmy talentów – jak pracować z uczniem zdolnym?

Kształcenie uczniów utalentowanych wymaga, co już zasygnalizowałem, wdrożenia innowacyjnych metod nauczania. Uczeń zdolny potrzebuje indywidualizacji w procesie nauczania, stąd też zadaniem nauczyciela będzie stworzenie takich programów, projektów i propozycji pracy, które rozwiną zdolności uczniów o ponadprzeciętnym potencjale¹⁰. Wybór form i metod pracy zawsze powinien być poprzedzony identyfikacją, obserwacją, wywiadem i diagnozą zdolności. Pamiętajmy przy tym, że uczeń zdolny, zresztą jak każdy inny, także potrzebuje motywacji do pracy, będącej procesem, który wzbudza, ukierunkowuje i podtrzymuje określone zachowania ucznia służące do osiągnięcia zamierzonego celu¹¹. Dla skutecznego podnoszenia motywacji istotne znaczenie mają:

- wyraźnie określone cele nauczania i właściwa organizacja pracy;
- jasno sprecyzowane wymagania wobec ucznia, wspierające jego aktywność;

⁹ I. Kopaczyńska, *Ocenianie szkolne wspierające rozwój ucznia*, Kraków 2004, s. 113.

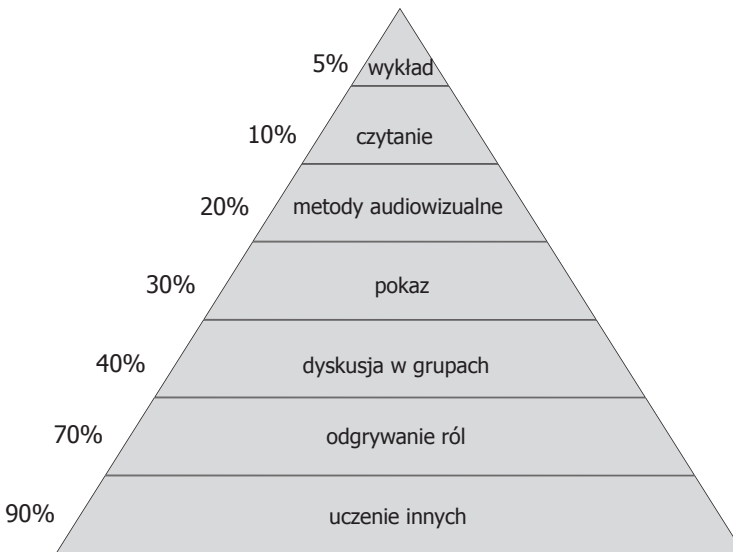
¹⁰ J. Brophy, *Motywowanie uczniów do nauki*, Warszawa 2002, s. 17.

¹¹ S. Palka, *Wiązanie orientacji poznawczych i metodologicznych w pedagogicznych badaniach edukacyjnych*, [w:] *Edukacja jutra. Tradycja i nowoczesność we współczesnej organizacji systemu kształcenia*, red. K. Denek, A. Kamińska, P. Oleśniewicz, Sosnowiec 2013, s. 222.

- wprowadzanie metod aktywizujących pracę ucznia, sprzyjających jego doskonaleniu i rozwojowi.

Co istotne, wszystkie wymienione wyżej kwestie należałoby rozpatrywać w odniesieniu do kreatywności i innowacyjności, stanowiących wręcz warunk *sine qua non* pracy z uczniem zdolnym. Pamiętajmy jednak – jeżeli chcemy doskonalić edukację w aspekcie jej innowacyjności, to powinniśmy wspierać w niej proces dialogu i współpracy. Innowacyjności nie można bowiem „zarządzić”, trzeba jej po prostu chcieć. Innowacje nie mogą więc stanowić celu samego w sobie, są one jedynie środkiem do jego osiągnięcia. Ale nawet najbardziej doskonałe programy i strategie implementowane odgórnie poniosą klęskę, jeżeli nie będą miały oddolnego, nauczycielskiego wsparcia i zrozumienia. Podobnie oddolne inicjatywy niczego nie wskórają bez odgórnego wsparcia, a co za tym idzie – zazwyczaj ministerialnych, prawno-administracyjnych akceptacji.

Wiele jest technik (metod) pracy nauczyciela z uczniem zdolnym, także w rozumieniu i odniesieniu do kwestii innowacyjności tych edukacyjnych przedsięwzięć. Ważne jest to, by stworzone programy i projekty w codziennej pracy dydaktyczno-wychowawczej w pełni rozwijały zdolności uczniów o ponadprzeciętnym potencjale. Znaczenie innowacyjnych metod aktywizujących pracę ucznia najlepiej ukazuje „piramida przyswajania wiedzy”:

Schemat 1. Piramida przyswajania wiedzy (wg Edgara Dale'a)

Jak z tego wynika, uczeń najlepiej przyswaja wiedzę, gdy aktywnie uczestniczy w zajęciach, ucząc innych bądź odgrywając role, a zatem gdy jest aktywny. Najslabiej zaś – gdy w sposób bierny uczestniczy w wykładzie, bądź czyta zadany tekst. Odnosząc się do własnej wieloletniej nauczycielskiej praktyki, do najczęściej i najefektywniej – jak sądzę – wdrażanych technik (metod) pracy z uczniem zdolnym zaliczyłbym:

Nauczanie aktywizującego myślenia – kładzie nacisk przede wszystkim na samodzielną pracę uczniów, wyrabia umiejętność samokształcenia. Istotą jest samodzielne dochodzenie do określonej wiedzy poprzez m.in. logiczne wnioskowanie, kojarzenie zjawisk i szukanie między nimi zależności.

Technikę swobodnego tekstu – rozwija ekspresję literacką, uczeń tworzy teksty, w których zapisuje swoje myśli, przeżycia, uczucia, obserwacje (bajki, opowiadania, wiersze, reportaże, felietony). Metoda znakomicie wspiera aktywność edukacyjną ucznia, premiowana jest pomysłowość i oryginalność wypowiedzi, przynosi doskonałe efekty podczas realizowania różnych form edukacji medialnej.

Metodę pytań (kwestii) problemowych – poprzez pytania będące wynikiem analizy, dociekań, obserwacji uczeń wychwytuje zależności i związki między obserwowanymi zjawiskami i rzeczami. Pomaga to poznać związki przyczynowo-skutkowe praw naukowych.

Myślenie dywergencyjne (rozbieżne, różnorodne) – spośród kilku poprawnych odpowiedzi uczeń wybiera tę – jego zdaniem – najodpowiedniejszą, przy czym rozwiązania te mogą się wzajemnie uzupełniać i ze sobą współdziałać.

Przedmiotowe mistrzostwo – metoda pozwalająca uczniowi wybitnie zdolnemu opanować wiedzę we własnym zakresie, samodzielnie. Jest to w pewnym sensie nauczanie blokowe, dalece niekiedy wyprzedzające program nauczania w danej klasie. Przykładowo, w piątej klasie szkoły podstawowej uczniowie realizujący naukę taką metodą znali osobliwości deklinacyjnej odmiany czasownika przy założeniu, że mają do czynienia z jego nieosobową formą (imiesłowem przymiotnikowym), którego znajomość *de facto* obowiązuje w pierwszej klasie gimnazjum.

Sądzę, że ważne jest także, by nauczyciel mający w swoim zespole klasowym ucznia (uczniów) wybitnie uzdolnionych, był w stanie zrozumieć jego (ich) oczekiwania także wobec siebie i realizowanych przez niego metod nauczania. Pamiętajmy zatem, że tacy uczniowie potrzebują (oczekują):

- odpowiedzialnego opiekuna, mentora, przewodnika, współpracującego z rodzicami ucznia, innymi nauczycielami, środowiskiem;
- motywowania do pracy poprzez stawianie wymagań, sprawiedliwe ocenianie, a także stwarzanie możliwości prezentowania własnych osiągnięć i dokonań (bardzo ważne);

- samodzielności, swobody w działaniu, udziału w planowaniu jego (ucznia) rozwoju, wsparcia i dbałości o jego rozwój osobisty.

A zatem, o ile głównym założeniem współczesnej szkoły, co wykazaliśmy, jest aktywny udział uczniów w zajęciach, to powinni oni nie tylko opanować wiedzę, ale samodzielnie ją zdobyć i sprawnie się nią posługiwać w różnych sytuacjach. Będzie to możliwe tylko wówczas, gdy nauczyciel tak zaprogramuje przebieg swoich lekcji, aby uczeń stał się ich aktywnym uczestnikiem.

Kontrakt – formą aktywnej pracy nauczyciela z uczniami

Jak pobudzić uczniowską wyobraźnię? Odpowiedź na tak postawione pytanie jest dla dalszych rozważań o tyle istotna, że w konsekwencji doprowadzić powinna do osiągnięcia pełnej aktywizacji i aktywności w każdym na ogół zespole uczniowskim. Jak jednak to osiągnąć? Wydaje się, że istotnym atutem na osiągnięcie tak rozumianej aktywności, będącej wytworem dobrze wykształconej wyobraźni, mogą być umowy zawierane między uczniami i nauczycielami, zwane kontraktami¹². Kontrakt może dotyczyć zajęć przedmiotowych, bloku tych zajęć, lekcji wychowawczych, sposobu oceny zachowania, przydzielania zadań czy funkcji w klasie, zasad obowiązujących na lekcjach, zasad udziału w zajęciach pozalekcyjnych oraz wielu innych sytuacji szkolnych¹³. Może obowiązywać przez cały cykl edukacyjny, rok szkolny, a także określony czas, potrzebny na przykład do wykonania takiego czy innego ustalonego tym kontraktem zadania.

Niewątpliwą zaletą takiej formy pracy może być i z pewnością jest to, że uczeń sam tworzy bądź współtworzy zasady, których powinien przestrzegać. Uwiarygodnia to wzajemne relacje między nauczycielem a uczniami, są oni przekonani co do swojej ważności w procesie kształcenia czy wychowania, natomiast prowadzącemu zajęcia ułatwia sformułowanie swoich celów, czytelnych dla ucznia wymagań, a w konsekwencji – osiągnięcie spodziewanych rezultatów. Dobrze zbudowany i zaakceptowany przez umawiające się strony kontrakt stwarza również okazję do otwartej komunikacji dotyczącej wzajemnych oczekiwań w relacjach uczeń–nauczyciel. I jeszcze jedna, bardzo istotna moim zdaniem konstatacja – w sposób jakby zupełnie naturalny uczy zachowań asertywnych i negocjacyjnych.

W szkolnictwie publicznym (samorządowym) kontrakty zawierane są ostatnio coraz częściej także z rodzicami [w szkołach niepublicznych forma ta funkcjonuje już od lat – B.U.]. Jest to jednak nieco inny rodzaj wzajemnych relacji czy zobowiązań. Od rodziców bowiem oczekuje się, że podpiszą kontrakt, w którym określą swoje prawa i zobowiążą się do stworzenia dziecku

¹² K. Stróżyński, *Jakość pracy szkoły praktycznie*, Warszawa 2006, s. 34.

¹³ B. Urbanek, J.P. Sawiński, *Jak motywująco oceniać uczniów?*, Koszalin 2004, s. 13.

warunków do rozwoju i nauki, a także przekażą system wartości; zadbają, by uczeń przychodził do szkoły schludnie i czysto ubrany; będą systematycznie usprawiedliwiać nieobecność swojego dziecka w szkole; godzić się na jego udział w pracach społecznych na rzecz szkoły czy środowiska, zwykle po zajęciach programowych w szkole. Może to budzić pewne kontrowersje, zwłaszcza co do ich jednostronności, bo istotnie – nie zawsze zawierają autentyczne zobowiązania trzech układających się stron: szkoły (nauczyciela), ucznia i rodzica, ponieważ z reguły rzadko kiedy pojawiają się w nich deklaracje nauczycieli dotyczące wywiązywania się z konkretnych zadań dydaktycznych czy wychowawczych. Takie kontrakty najczęściej traktowane są tylko jako narzędzie współpracy z rodzicami i uczniami, dające nauczycielowi psychologiczny komfort związany z wytyczeniem granicy własnej odpowiedzialności za efekty tej współpracy¹⁴.

Jak powstaje taki kontrakt? Jeżeli uczniowie nigdy dotąd nie spotkali się z taką formą pracy, należy im przede wszystkim wytłumaczyć samo pojęcie kontraktu. Należy to uczynić bardziej w rozumieniu praktycznym niż definicyjnym. Można odnieść się do konkretnych przykładów, dotyczących zarówno własnej praktyki, jak też przywołać znane na ogół przypadki kodeksów towarzyszących każdej społeczności, także w ujęciu historycznym. Uczniowie powinni mieć absolutne przekonanie, że wspólnie tworzą dokument określający ich przyszłe postępowanie w takich czy innych sytuacjach, kwestiach, zawarowanych właśnie kontraktem. Powinni być też świadomi, że mogą modyfikować ów kontrakt zawsze wtedy, gdy zajdzie taka potrzeba. Początkującym czy eksperymentującym w tej dziedzinie szkolnej aktywności powinno się zasugerować, że najwygodniej budować kontrakt w postaci krótkich i prostych punktów (ustaleń), pamiętając o zapisach raczej pozytywnych. W kontraktowych sformułowaniach powinniśmy raczej unikać słowa „nie”, zamiast zapisać „nie kłamiemy” lepiej jest użyć zwrotu „mówimy szczerze, prawdę, jesteśmy prawdomówni itp.”. Określając przykładowo zasady lekcyjnej dyskusji, można zaproponować następujący zapis kontraktowy:

- Na raz powinna mówić tylko jedna osoba, mówimy wyłącznie w swoim imieniu.
- Każdy ma prawo do własnego zdania. Możemy się nie zgadzać, ale szanujemy opinie innych.
- Powinniśmy być wolni od oceny i krytyki.
- Mówimy do innych, nie o innych.
- Każdy sam decyduje o swojej aktywności.
- Zachowujemy dyskrecję.

---

¹⁴ J. Szempruch, *Nauczyciel w warunkach zmiany społecznej i edukacyjnej*, Kraków 2011, s. 211.

W kontrakcie „nauczyciel–uczeń” zawsze powinniśmy rozpoczynać zapisy obowiązków czy kontraktowych powinności, poczynając od nauczyciela. Dla ucznia ma to znaczenie o podłożu psychologicznym, jako że jest baczny obserwatorem nauczycielskich zachowań¹⁵. Uczeń będzie czuł się bardziej dowartościowany, gdy kontraktowe rygory, nakazy czy obostrzenia będą się rozpoczynały od nauczyciela, choć w rzeczywistości nie ma to przecież żadnego znaczenia. Można by więc zaproponować taki pakiet wzajemnych zobowiązań¹⁶:

NAUCZYCIELE (wybór)

1. Szanują godność, dobre imię i własność innych osób.
2. Dbają o dobro i bezpieczeństwo powierzonych im opiece osób oraz gwarantują rzetelną ocenę ich zachowania i osiągnięć.
3. Zrozumiąle przekazują treść lekcji, stosując różne metody pracy ułatwiające uczniom zrozumienie nauczanych treści oraz motywujące ich aktywność.
4. Zapoznają uczniów z zasadami i kryteriami oceniania, preferują jawność i sprawiedliwość oceniania.
5. Przestrzegają zasady ilościowego obciążania uczniów pisemnymi sprawdzianami (nie więcej niż jeden dziennie).
6. Uwzględniają nieprzygotowanie ucznia do zajęć np. raz w miesiącu bez konsekwencji.
7. Dotrzymują terminu oceny i omówienia prac pisemnych, stwarzają możliwość poprawy ocen niedostatecznych.

(...)

UCZNIOWIE (wybór)

1. Dbają o bezpieczeństwo własne oraz innych w czasie pobytu w szkole, a także poza nią w czasie zajęć dydaktycznych i wychowawczych.
2. Biorą aktywny udział w lekcji, przestrzegają ustalonych zasad i porządku, znają cel lekcji i zadania lekcyjne.
3. Punktualnie przychodzą na zajęcia szkolne.
4. Starannie i terminowo wykonują prace domowe, uzupełniają braki wynikające z nieobecności na zajęciach.
5. Znają kryteria oceniania zgodnie z Wewnątrzszkolnym Systemem Oceniania (WSO).

¹⁵ *Procesy komunikacyjne w szkole – wyznaczniki, tendencje, problemy*, red. W. Kojs, Katowice 2001, s. 16.

¹⁶ B. Urbanek, *Autorski program edukacyjny. Kontrakt „Nauczyciel-Uczeń”*, Dokumentacja Szkoły Podstawowej nr 1 im. Adama Mickiewicza w Szczecinku, rok szkolny 2011/2012, archiwum prywatne autora.

6. Przestrzegają zarządzeń organizacyjnych i porządkowych związanych z funkcjonowaniem szkoły (np. zasady używania telefonów komórkowych, jesienno-zimowa zmiana obuwia w szkole itp.).
7. Ponoszą konsekwencje materialne w przypadku celowego zniszczenia bądź uszkodzenia mienia szkolnego.
8. (...)

Kreatywność należy szczególnie pielęgnować – zakończenie

Wiadomo ponad wszelką wątpliwość, że kompetencje kreatywnego nauczyciela daleko wykraczają poza jego wiedzę, a także umiejętności zdobyte podczas kształcenia zawodowego. To oczywiste, wszak wymagają one ciągłego doskonalenia, uzupełniania, poszukiwania. Dopiero wtedy kreatywny nauczyciel, nauczyciel z wyobraźnią, będzie w stanie stworzyć rzeczy wielkie, piękne, doskonale¹⁷. Dzisiejszej rzeczywistości kreatywność nie jest obojętna, to zdecydowanie dobrze. Wymaga jej się w zasadzie wszędzie – w szkole, na uczelni, podczas rozmowy kwalifikacyjnej o pracę. Nie ma się co dziwić, każdy pracodawca, oczekując tego od swojego pracownika, liczy nade wszystko na jego twórcze podejście zarówno do stawianych zadań, jak i wynikających z nich problemów. Pytanie – czy każdy może być kreatywny i jak rozwinąć w sobie te umiejętności?

Wróćmy do początków naszych rozważań, synergii kreatywności i wyobraźni. Samo słowo, pochodzące od łacińskiego *creatus* – twórczy, już jest zapowiedzią myślenia i działania nietypowego, oryginalnego, efektownego. Być kreatywnym to być gotowym do tworzenia oryginalnych pomysłów, przełamywać utarte schematy i stereotypy, być na nie otwartym i nie wątpić w efekty swojej pracy. Bywa jednak¹⁸, że w społeczności nauczycielskiej owa „inność” podejścia do swojej pracy nie zawsze jest akceptowana łagodnie, może nawet i zbyt łagodnie. Czyżby kreatywny nauczyciel burzył pewne utarte schematy, stereotypy? Ależ oczywiście, wszak wynika to z samej definicji kreatywności. Taki nauczyciel będzie utrzymywał kontakt ze swoimi uczniami w taki sposób, by dostrzegali w nim człowieka godnego zaufania, który traktuje ich jednakowo, bez jakichkolwiek uprzedzeń czy przywilejów. Mało tego, kreatywny nauczyciel, szanując fakt, że każdy człowiek jest inny, zaakceptuje tę odrębność i nie będzie stanowił dla nich zagrożenia, pozwoli na oryginalność ich

¹⁷ L. Pawelski, B. Urbanek, *Szkoła w oczekiwaniach uczniów, rodziców i nauczycieli*, Szczecinek 2014, s. 175.

¹⁸ I to jest – moim zdaniem – poważny sygnał dla wszystkich szczebli szkolnego (i szerszej) nadzoru, z ministerialnym włącznie.

wypowiedzi, każdego wysłucha ze zrozumieniem, po prostu – będzie blisko każdego swojego ucznia i jego dociekań, problemów, niepokojów. Wtedy taki uczeń będzie czuł w nim wsparcie, a więc coś, czego nie da się zadekretować, choćby nie wiadomo jak ważnym nakazem¹⁹.

Dlaczego zatem tacy nauczyciele nie są w szkole lubiani? Fakt, nie generalizuję, ale być może stanowią oni problem dla pozostałych, w pewnym sensie są dla nich zagrożeniem, wytyczają bowiem nowe zasady, reguły, normy nauczycielskich powinności. Być może „krytykanci” obawiają się, że są od nich gorsi [co akurat jest prawdą – B.U.] i że być może od nich też się będzie tego samego wymagało. Powiedzmy to wprost, odtwórczy nauczyciele obawiają się twórczych działań, innowacyjności, wszelkich zmian, bo lepiej – to samo dla wszystkich i po równo. Niestety, podobnie jak nie ma rzemieślników o takich samych umiejętnościach, takich samych mechaników samochodowych czy podobnych sobie ekspedientek, lekarzy, dziennikarzy, aktorów, tak i nie wszyscy nauczyciele są jednacy. Wystarczy odwiedzić dowolną szkołę w dniu odbywających się tam indywidualnych konsultacji z rodzicami. Do niektórych nauczycieli ustawiają się kolejki, ale niemało jest i takich, którzy radzi są, że mają... święty spokój. I nawet obnoszą się z tym (!). Komentarz chyba zbyt czyny, ale problem pozostaje, w wielu szkołach, w bardzo wielu.

Żywię jednak nadzieję, że twórczy, kreatywni nauczyciele z wyobraźnią stanowiącą będą o oczekiwanej przyszłości szkoły jutra. Troska o edukację, dobrą edukację, powinna stanowić motto nie tylko – jak to zwykle bywa – uczelni kształcących przyszłych pedagogów. Powinna być wpisana w naszą nauczycielską codzienność²⁰. Edukacja musi mieć wymiar odsłaniania wielkiego ludzkiego potencjału, ukrytego w każdym człowieku, a skoro tak – nauka naszych dzieci powinna być satysfakcją i radością uczenia się dla siebie i dla innych. Po prostu uwierzmy w siebie, każdy z nas może i powinien być kreatywny. Trzeba tylko odszukać i rozwinąć w sobie tę umiejętność i nie pozwolić jej osłabnąć.

Bibliografia

Adamczyk I., Bałachowicz J., *Kompetencje kreatywnych nauczycieli wczesnej edukacji*, Oficyna Wydawnicza IMPULS, Kraków 2013.

Brophy J., *Motywowanie uczniów do nauki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.

¹⁹ I. Adamczyk, J. Bałachowicz, *Kompetencja kreatywnych nauczycieli wczesnej edukacji*, Kraków 2013, s. 33.

²⁰ A. Janus-Sitarz, *W trosce o dobrą edukację*, Kraków 2009, s. 32.

Denek K., *Nauczyciel. Między ideałem a koniecznością*, Wydawnictwo Naukowe WSPiA, Poznań 2012.

Denek K., *Dekada twórczej nauczycielskiej ofensywy*, [w:] *Twórczość-Kreatywność-Nauczyciel*, red. L. Pawelski, B. Urbanek, Wydawnictwo PSNT, Szczecinek 2014.

Janus-Sitarz A., *W trosce o dobrą edukację*, Wydawnictwo UNIVERSITAS, Kraków 2009.

Kopaczyńska I., *Ocenianie szkolne wspierające rozwój ucznia*, Oficyna Wydawnicza Kraków 2004.

Palka S., *Wiązanie orientacji poznawczych i metodologicznych w pedagogicznych badaniach edukacyjnych*, [w:] *Edukacja jutra. Tradycja i nowoczesność we współczesnej organizacji systemu kształcenia*, red. K. Denek, A. Kamińska, P. Oleśniewicz, Wydawnictwo Naukowe HUMANITAS, Sosnowiec 2013.

Pawelski L., Urbanek B., *Szkoła w oczekiwaniach uczniów, rodziców i nauczycieli*, Wydawnictwo PSNT, Szczecinek 2014.

Procesy komunikacyjne w szkole – wyznaczniki, tendencje, problemy, red. W. Kojs, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2001.

Stróżyński K., *Ocenianie szkolne dzisiaj – poradnik dla nauczycieli*, WSiP, Warszawa 2003.

Stróżyński K., *Jakość pracy szkoły praktycznie*, WSiP, Warszawa 2006.

Szempruch J., *Nauczyciel w warunkach zmiany społecznej i edukacyjnej*, Oficyna Wydawnicza IMPULS, Kraków 2011.

Szmidt K.J., *Pedagogika twórczości*, Wydawnictwo Gdańskiego Towarzystwa Pedagogicznego, Gdańsk 2012.

Śliwerski B., *Edukacja autorska*, Oficyna Wydawnicza IMPULS, Kraków 2008.

Urbanek B., *Metodyczne aspekty kształcenia*, Wydawnictwo Naukowe SSW COLLEGIUM BALTICUM, Szczecin 2013.

Urbanek B., *Patriotyzm jutra jako inicjatywa edukacyjna*, [w:] *Wokół Małych Ojczyzn*, red. K. Denek, L. Pawelski, B. Urbanek, A. Żukrowska, Wydawnictwo Naukowe SSW COLLEGIUM BALTICUM, Szczecin 2013.

Urbanek B., Sawiński J.P., *Jak motywująco oceniać uczniów?*, CEN, Koszalin 2004.

Żuchelkowska K., Gładyszewska M., *Ocena opisowa w opinii rodziców uczniów klas młodszych*, [w:] *Ewaluacja i innowacje w edukacji. Samoocena i ocena w kształceniu i wychowaniu*, red. J. Grzesiak, Wydawnictwo Naukowe UAM, Kalisz–Konin 2009.